

УДК 378:796–051

Сергій Карасевич,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри спортивних дисциплін
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
Марина Карасевич,
викладач циклової комісії
фізичного виховання і методик КВНЗ
«Уманського гуманітарно-педагогічного
коледжу ім. Т. Г. Шевченка»

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті здійснено аналіз наукових джерел, присвячених вивченню традицій і стану підготовки майбутніх учителів фізичної культури; розкрито домінування думки науковців про перманентну втрату лідерських позицій нашої країни в цій галузі та істотне погіршення професійної компетентності випускників відповідних вищих навчальних закладів; встановлено труднощі, що стримують її формування; доведено складний характер професійно-педагогічної діяльності вчителів фізичної культури, яка відбувається в умовах підвищеної складності – необхідності перманентного контролю за фізичним та психічним станом дітей в обставинах, що швидко змінюються, стимулювання високої рухової активності школярів на уроці у великих приміщеннях або на вулиці в різних погодних умовах, що потребує додаткової емоційної й інтелектуальної концентрації тощо.

Ключові слова: *підготовка майбутніх учителів, учитель фізичної культури, фізичне виховання, фізкультурна освіта, формування особистості.*

The article presents the analysis of scientific sources devoted to the study of the traditions and status of training of future teachers of physical culture. It is established that in the field of view of researchers there are: psychological bases of pedagogical skill of the teacher, biomedical, health and environmental training, a multi-level system of training, sporting and professional teacher training, teaching individual sports-pedagogical disciplines in the structure of teacher training, preparation for the job search, use of innovative technologies in the process of formation of professional skill of experts of physical culture.

Revealed the dominance of the opinions of scientists about the permanent

loss of leadership positions of our country in this area and a significant deterioration of professional competence of graduates of higher educational institutions. Set of constraints that inhibit its formation: stimulating high motor activity of students the lesson in large rooms or outside in various weather conditions, which requires additional emotional and intellectual concentration and the like.

Proved the complex nature of professional pedagogical activity of teachers of physical culture, which takes place in conditions of increased complexity: the need of permanent control over the physical and mental condition of children in the rapidly changing circumstances, stimulating high motor activity of students the lesson in large rooms or outside in various weather conditions, which requires additional emotional and intellectual concentration, and the like. Generally, the preparation of teachers to work in schools in terms of educational reform involves changing the purpose, structure, content and organization of training at the higher pedagogical school.

Key words: *training of future teachers, the teacher of physical culture, physical education, physical education, personality development.*

Сучасна ситуація в Україні з її перетворювальними тенденціями у всіх сферах людського життя висуває нові вимоги до громадян країни, а, отже, ставить перед освітою завдання формування особистості, яка відповідає цим вимогам.

Основними завдання модернізації освіти як центру державної освітньої політики є професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах. Учитель-предметник як головна дійова особа тих змін, що відбуваються на сьогоднішній день в системі освіти, є реальною особистістю, здатною в процесі навчання дітей зберегти їхнє здоров'я. Саме тому пошук способів оптимізації підготовки вчителів з фізичної культури, на думку О. Гауряк, М. Карченкової, є стратегічно важливим завданням сучасної педагогічної науки та практики [4; 9].

Положення про зміст і організацію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах базується на засадах таких нормативно-правових документів та законодавчих актів: Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998), «Про утворення фізкультурно-спортивних клубів у вищих, середніх і професійно-технічних навчальних закладах» (2002), Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004), наказ «Про затвердження положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» (2006), наказ «Про затвердження заходів, спрямованих на реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України» (2008), рішення колегії Міністерства освіти і науки України, Міністерства

охорони здоров'я України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про реформування фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України» (2008), Закон України «Про фізичну культуру і спорт із змінами» (2009), «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року (2015), Загальнодержавна соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2013–2017 роки.

Аналіз нормативних документів та законодавчих актів свідчить, що в полі зору держави знаходяться спортивна та професійно-педагогічна підготовка, медико-біологічна підготовка, викладання окремих спортивно-педагогічних дисциплін у структурі підготовки вчителя, використання інноваційних технологій у процесі формування професійної компетентності фахівців фізичної культури.

Нова концепція розвитку фізичного виховання в Україні обумовлює необхідність відповідних змін у підготовці майбутніх учителів фізичної культури в системі вищої педагогічної освіти.

Проблему реформування вищої школи України, реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту розкривають І. Грінченко, Ю. Драгнєв, С. Єремєєв, Б. Курдюков, Г. Михайлишин, Т. Ротерс, О. Рудницька, С. Табінська, Б. Шиян, В. Язловецький та ін. Науковці вважають, що перебудова педагогічного процесу у фізичному вихованні йде по шляху інтенсифікації та оптимізації. Вона орієнтована на підвищення цілеспрямованості навчання, розвитку інтелектуального потенціалу, можливостей, інтересів, нахилів студентів і посилення мотивації заняттями фізичною культурою і спортом.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Реалізація завдань професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту потребує, як вважають О. Солтик, Л. Сущенко, плекання особистості, здатної до плідної професійної праці у сучасних умовах, готової до професійної діяльності, яка володіє не тільки системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й сформованістю і зрілістю професійно важливих якостей, відповідною кваліфікацією [14; 15].

Однак ще мало уваги приділяється підготовці вчителя, педагога-вихователя, який спрямовуватиме свій педагогічний вплив на особистісне зростання кожного учня. Тому на сучасному етапі розвитку освіти Г. Олефір, І. Панасюк, Л. Сущенко вважають, що актуальною стає проблема професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури

[12; 13; 15].

Повноцінна підготовка вчителів передбачає вирішення двоєдиної задачі: забезпечення професійної підготовки для конкретної сфери діяльності і формування необхідних якостей особистості фахівця [18, с. 24].

Підготовка вчителя до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах в умовах реформування освіти передбачає зміну цільової спрямованості, структури, змісту та організації навчання у вищій педагогічній школі. А саме навчання забезпечує як професійний, так і особистісний розвиток фахівця, орієнтуючи його на формування творчої індивідуальності. Спираючись на передовий вітчизняний і світовий досвід підготовки фахівців, де провідним методологічним принципом є поєднання базового (єдиного для всіх) і варіативного компонентів у змісті навчання, О. Абдуліна визначає умови ефективності підготовки майбутнього педагога у вищій школі: створення можливостей для вибору освітніх програм студентами; організацію навчання за індивідуальними програмами для особливо талановитих студентів, залучення студентів до розробки педагогічних проєктів спільно з викладачами ВНЗ і вчителями шкіл [1].

Проблеми фізкультурної освіти студентів педагогічних ВНЗ визначаються тим, що заняття з фізичного виховання як в загальноосвітніх навчальних закладах, так і у вищих навчальних закладах, зорієнтовані в основному на тілесний, фізичний розвиток дітей і молоді, а не на сприйняття всієї сукупності цінностей фізичної культури [18, с. 28].

Підготовка вчителів фізичної культури здійснюється в педагогічних ВНЗ в цілісному освітньому процесі, який з різних позицій (зміст і структура педагогічної діяльності, специфіка педагогічної творчості і майстерності, компоненти професійної культури педагога, теоретико-методологічні та організаційно-технологічні основи професійно-педагогічної освіти) досліджувався у педагогіці О. Абдуліною, В. Андрущенко, Ю. Бабанським, В. Беспалько, Є. Белозерцевою, І. Волошук, М. Євтухом, І. Ісаєвим, М. Косцовою, В. Краєвським, І. Лернером, А. Марковою, І. Підласим, М. Скаткіним, В. Сластьоніним, М. Чобітько, М. Щербаном та ін. На їхню думку, забезпечення якості педагогічної діяльності фахівця залежить не тільки від наявності необхідних знань, умінь і навичок у вчителя, а й від «установки» на роботу в загальноосвітніх навчальних закладах, від сформованості професійно значущих якостей особистості і від фізичного розвитку педагога.

Дедалі частіше сучасні науковці звертаються до вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, акцентуючи увагу на використанні аксіологічного підходу як одного із пріоритетних напрямів підготовки. Так, Л. Демінська у статті «Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті» стверджує, що професійно-педагогічна підготовка вчителів повинна

спрямовуватися на формування гуманістичного світогляду та ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів фізичного виховання, чію професійну діяльність спрямовано на гармонійний розвиток основних складників здоров'я учня [6, с. 92].

Окремі аспекти фізичного виховання як педагогічного процесу і процесу професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури досліджувалися в працях науковців (В. Валієва, Ю. Кобяков, Б. Курдюков, В. Наумчик, Л. Сущенко, О. Тимошенко, О. Шабаліна та ін.). Науковці одностайні у думці, що професійна підготовка – це керований процес. Про це свідчать, як зазначає В. Валієва, такі ознаки: цілеспрямованість, організованість, керованість, наявність структури, присутність прямого і зворотного зв'язку [3, с. 74].

Центральне місце в системі професійної підготовки вчителів-предметників займає професійно-прикладна педагогічна підготовка з фізичної культури, яка є складником програми фізичного виховання в ВПНЗ. Цей вид підготовки являє собою спеціалізований педагогічний процес, спрямований на набуття студентами нефізкультурних факультетів педвузів необхідних знань, умінь і навичок в галузі фізичного виховання школярів [3, с. 75].

Окремі питання професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в умовах впровадження нових технологій (використання комп'ютерних навчальних тренажерів) досліджено в працях Г. Генсерук [5], Л. Денисової [7]. Однак невирішеною частиною цього досить актуального питання залишається аналіз основних напрямів впровадження інновацій у процес професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури як педагогічної проблеми.

Сучасні соціокультурні умови розвитку освітнього простору вимагають підготовки вчителів фізичного виховання нового покоління, які здатні використовувати нові види фізкультурно-спортивної діяльності (аеробіка, пілатес, фітнес, степ-аеробіка, хореографія та естетична гімнастика для дівчат, кросфіт, вуличний «воркаут», бартендас, слеклайн та фриран для хлопців), організувати активне дозвілля школярів тощо [8, с. 95].

Особливості педагогічної творчості саме вчителя фізичної культури пов'язані з переходом від масово-репродуктивних форм і методів навчання до індивідуально-творчих, специфікою вирішення завдань фізкультурно-спортивної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, спрямованої на фізичний розвиток та фізичну підготовку учнівської молоді, формування в них теоретико-методичних знань у галузі фізичної культури, рухових умінь і навичок, здорового способу життя на мотиваційній основі при проведенні уроків фізичної культури, фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів.

Модернізація вищої фізкультурної освіти, специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури і проблеми його професійної підготовки розглядаються в працях таких вчених, як Р. Клопов, Т. Ротерс, І. Свістельник, В. Шандригось, Г. Шандригось та ін. Однак в їхніх дослідженнях, а також у навчальній літературі, присвяченій проблемам теорії і методики фізичного виховання, підготовка майбутнього вчителя до професійної-діяльності розглядається в основному з позицій його роботи на уроці. Спортивний аспект діяльності вчителя фізичної культури висвітлений недостатньо.

Проблему професійної підготовки студентів факультетів фізичної культури педагогічних ВНЗ та інститутів фізичної культури до тренерської діяльності досить детально досліджено в сучасній педагогіці (Г. Бабушкін, С. Іванова, А. Корх, М. Куликов, А. Ніколаєв, М. Прохорова, Г. Сафонова та ін.). Так, М. Куликов у роботі «Спортивно-педагогічне вдосконалення в системі професійної підготовки студентів до діяльності тренера-викладача по легкій атлетиці» акцентує увагу на застосуванні традиційних підходів до підготовки фахівців на факультетах фізичної культури, що призводять до суперечностей між теоретичною і практичною підготовленістю. Вирішувати це протиріччя він пропонує через застосування контекстного навчання, який передбачає навчання майбутнього фахівця в предметному і соціальному контексті майбутньої професійної діяльності [10]. Проте автор не розглядає специфіку дотичної до тренерської – спортивної діяльності вчителя фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах, а також особливості професійної підготовки майбутніх учителів до цього виду діяльності.

Для того, щоб цілеспрямовано готувати майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, необхідно детально уявити загальну структуру і зміст педагогічної діяльності, а також систему теоретичних знань і практичних умінь, навичок і якостей особистості, які повинен опанувати майбутній учитель.

Проблема підготовки студентів до фізкультурно-спортивної діяльності, її концептуальні засади, організаційний компонент професійної діяльності вчителя фізичної культури розглядали М. Амосов, Р. Ахметов, Л. Безкоровайна, М. Булатова, С. Вадюхін, Е. Вільчковський, Л. Демінська, С. Єрмаков, Ю. Железняк, В. Запорожанов, Т. Круцевич, В. Кукса, В. Платонов, Г. Пономарьов, Т. Ротерс, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Б. Шиян та ін. На думку вчених, оздоровчий потенціал фізичної культури і масового спорту, якщо його використовувати повністю, дозволив би підвищити працездатність, запобігти масовим захворюванням і досягти збільшення тривалості життя.

Професійна діяльність педагога в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах стає більш різноманітною. У зв'язку з цим межі

дослідження підготовки вчителя до педагогічної діяльності значно розширюються. Н. Чесноков відзначає, що система підготовки кадрів для діяльності в галузі фізичної культури і спорту на сьогоднішній день є одним із важливих складників інституту освіти. Формування кадрового потенціалу суспільства і кожної професійної групи фахівців здійснюється в складному і багатовимірному соціальному просторі, що значною мірою задає і визначає його характер і спрямованість, виконуючи роль його значущої детермінанти [17, с. 24].

Усім відомі афоризми «Рух – життя», «Рух – запорука здоров'я» та багато інших, які вказують на незаперечність і загально визнаність значення рухової активності для людини.

Із вищесказаного випливає низка важливих і взаємозалежних положень, які узагальнено В. Лук'яненко в посібнику «Фізична культура: основи знань»:

- 1) ігнорування хоча б однієї з форм істотно збіднює цілісний процес фізичного виховання, оскільки виключає можливість вирішення цілої групи специфічних завдань фізичного виховання;
- 2) неможлива повноцінна заміна одних форм іншими;
- 3) тільки комплексний підхід до використання різних форм занять фізичними вправами забезпечує повноцінне виконання завдань фізичного виховання;
- 4) необхідне об'єднання зусиль всіх відповідальних осіб, що забезпечують навчання, виховання і відпочинок молодого покоління;
- 5) необхідна висока активність і зацікавленість самих учнів, їх самоорганізація і самоврядування [11, с. 43].

Сьогодні змінює вимоги до фізичної підготовленості студентів, спонукає до визначення та усвідомлення ролі фізичної культури як складника частини загальної культури та необхідності вирішення проблем, пов'язаних зі здоров'ям [2].

Саме тому з позицій сьогодення набуває особливої уваги й потребує вирішення проблема якісної підготовки майбутніх учителів фізичної культури як фахівців, спроможних здійснювати реалізацію методичної функції в сучасних умовах.

Підготовку фахівців фізичної культури у широкому спектрі наукових досліджень розглядають такі вчені: Н. Агаджанян, М. Башкірова, Л. Демінська, Є. Приступа, Б. Шиян. Незважаючи на те, що питання підготовки майбутніх фахівців фізичної культури як предмет дослідження розглядалися в багатьох наукових працях, більшість уваги приділялася окремим складникам навчального або тренувального процесу.

Аналіз наукових джерел (О. Андрущенко, Р. Ахметов, В. Богданов, В. Шаверський) свідчить, що в полі зору дослідників перебувають психологічні основи педагогічної майстерності вчителя, медико-

біологічна, валеологічна й екологічна підготовка, ступенева система підготовки, спортивна та професійно-педагогічна підготовка, викладання окремих спортивно-педагогічних дисциплін у структурі підготовки вчителя, підготовка до пошукової роботи, використання інноваційних технологій у процесі формування професійної майстерності фахівців фізичної культури.

Автор С. Табінська констатує необхідність суттєвого перегляду чинної освітньої підготовки майбутніх учителів фізичної культури, враховуючи значний виховний, оздоровчий та розвивальний потенціал професії, а також «нові потреби суспільства щодо якості організації педагогічної взаємодії на уроках фізичного виховання та в позаурочний час» [16, с. 7].

Наявні дослідження не висвітлюють особливостей підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах, в основі яких як позитивні сторони, так і негативні, що потребують докладного вивчення з метою подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу студентів. Крім того, чітко не визначено єдиних поглядів щодо підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Загальний аналіз наукових джерел, присвячених вивченню традицій і стану підготовки майбутніх учителів фізичної культури, засвідчив домінування думки науковців про перманентну втрату лідерських позицій нашої країни в цій галузі та істотне погіршення педагогічної компетентності випускників відповідних вищих навчальних закладів. Серед головних труднощів, що стримують її формування, називають надто складний характер професійно-педагогічної діяльності вчителів фізичної культури, яка, на відміну від інших більш статичних варіантів педагогічної праці, триває в умовах підвищеної складності – це необхідність перманентного контролю за фізичним та психічним станом дітей в обставинах, що швидко змінюються, стимулювання високої рухової активності школярів на уроці у великих приміщеннях або на вулиці під час різних погодних умов, що потребує додаткової емоційної й інтелектуальної концентрації тощо.

Водночас теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності з учнями загальноосвітніх навчальних закладів ще не достатньо досліджена в педагогічній теорії, а тому не знайшла належного відображення в практичній діяльності навчальних закладів.

Необхідність вирішення цих проблем потребує наукового обґрунтування питань підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах, пошуку шляхів їх вирішення та впровадження результатів теоретичних досліджень у реальну практичну площину відповідно до вимог сучасної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего образования* / Абдуллина О. А. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. *Актуальные проблемы адаптационной, экологической и восстановительной медицины* / [Агаджанян Н. А., Уйба В. В., Куликова М. П., Кочеткова А. В.]. – М. : Медика, 2006. – 208 с.
3. Валиева В. К. *Формирование готовности студентов педвузов к физкультурно-оздоровительной и спортивно-массовой работе в общеобразовательной школе: дисс. кандидата пед. наук : 13.00.08* / Валиева Валентина Кузьминична. – Чебоксары, 2006. – 245 с.
4. Гауряк О. Д. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики* / О. Д. Гауряк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики. – 2011. – Вип. 14. – С. 184–188.
5. Генсерук Г. Р. *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / Г. Р. Генсерук. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
6. Демінська Л. О. *Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті* / Л. О. Демінська // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання. – 2011. – № 11. – С. 41–44.
7. Денисова Л. В. *Гіпермедійне інформаційне середовище навчання як засіб професійної підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / Л. В. Денисова. – К., 2010. – 22 с.
8. Зубченко Л. В. *Формування педагогічної творчості майбутніх учителів фізичного виховання у фаховій підготовці* / Л. В. Зубченко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. – № 5. – С. 94–98.
9. Карченкова М. В. *Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти»* / М. В. Карченкова. – К., 2006. – 17 с.
10. Куликов М. Л. *Спортивно-педагогическое совершенствование в системе профессиональной подготовки студентов к деятельности преподавателя-тренера по легкой атлетике : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика*

- физ. воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физ. культуры» / М. Л. Куликов. – СПб., 1993. – 18 с.
11. Лукьяненко В. П. Физическая культура : основы знаний : учеб. пособ. – М. : Советский спорт, 2003. – 224 с.
 12. Олефір Г. В. Сутність проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури [Електронний ресурс] / Г. В. Олефір // Науковий вісник Донбасу. – 2011. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_18.
 13. Панасюк І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до застосування тренінгів у навчальному процесі загальноосвітньої школи : дис. кандидата пед. наук : 13.00.04 / Панасюк Ірина Вячеславівна. – Одеса, 2009. – 252 с.
 14. Солтик О. О. Формування концептуальної моделі професійної діяльності викладача фізичного виховання вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О. О. Солтик. – К., 2003. – 21 с.
 15. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. П. Сущенко. – К., 2003. – 46 с.
 16. Табінська С. О. Модернізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх бакалаврів з фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. О. Табінська. – Запоріжжя, 2016. – 23 с.
 17. Чесноков Н. Н. Подготовка специалистов как фактор и условие совершенствования физкультурно-спортивной деятельности в современном обществе / Н. Н. Чесноков // Теория и практика физической культуры. – 1998. – № 11–12. – С. 24–97.
 18. Юречко О. В. Технология интегрированного обучения будущих учителей начальных классов к ведению физкультурно-оздоровительной деятельности : дисс. кандидата пед. наук : 13.00.04 / Юречко Ольга Валентиновна. – Хабаровск, 2002. – 239 с.